

ЗНАМЕНА И КЛЮЧОВЕ: ПОЕТИКА НА ЕПИГРАФА

РЕЦЕНЗИЯ¹

Георги Няголов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

FLAGS AND KEYS: POETICS OF THE EPIGRAPH

Georgi Niagolov

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

gnjagolov@uni-sofia.bg

Помня емоцията, с която оставах след семинарите по стилистика на художествения текст през третата година от следването си в университета. В тези часове се вглеждахме в различните стилистични фигури. Изследвахме как функционират метафорите, иронията, парадоксът. Проследявахме тяхното значение и взаимодействие в специално подбрани литературни произведения. В съзнанието ми внезапно проблясваха искри на прозрение, осветяваха се връзки, очертаваха се симетрии, разкриваха се смислопораждащи модели. Изпитвах смесица от удивление пред това неочаквано просветление и неудобство, че всичко това си е било там през цялото време, а досега не съм могъл да го видя. Струваше ми се, че изпитвам на собствен гръб вариант на Джойсовата епифания, за която ставаше дума две години по-рано, когато обсъждахме разказите от сборника „Дъблинчани“ и „Портрет на художника като млад“.

Подобно чувство ме обзе и сега, след като прочетох новата изследователска книга на Ангел Игов „Знамена и ключове: Поетика на епиграфа“. В нея Игов насочва вниманието си към един, както се оказва, малко изследван в национален и световен мащаб феномен – епиграфа. Той е заинтригуван от особеното място на този паратекстуален елемент – между два отделни текста, както и от способността му да прокарва интертекстуална връзка между тях. Вероятно, за да запази чистотата на

¹ Igov, A. Poetika na epigrafa. Plovdiv: Zhanet 45, 2022 [Игов, А. Поетика на епиграфа. Пловдив: Жанет 45, 2022].

изследването си, Игов се концентрира изцяло върху използването на епиграфа в художествената литература и не се отклонява да коментира потенциала му за междужанров и интердисциплинарен пренос при нередката му употреба за осъществяването на хипервръзки между художествени и нехудожествени текстове.

Изследването започва с исторически преглед на развитието на епиграфа в англоезичната литературна традиция – избор на перспектива, който се определя от принадлежността на автора към изследователската общност на българската англицистика и американистика. Освен като изследовател обаче, Игов е добре познат на читателската публика като преводач на художествена литература и писател. Именно качествата на това му амплоа са много силно и приятно осезаеми в този иначе научен проект. От самото начало книгата впечатлява с умения и увлекателен, почти приключенски разказ, който води читателя през основни, драматично подбрани епизоди от историята на епиграфа. Той започва през ранната модерност с установяването на културата на печатната книга и първото публикувано произведение на Уилям Шекспир – поемата „Венера и Адонис“. После минава през периода на реставрацията с пиесата на Уилям Конгрийв „Тъй върви светът“. Стига до XVIII и XIX век, когато епиграфът преживява своя разцвет и когато твори абсолютният шампион в неговата употреба – Уолтър Скот. След това достига периода на модернизма и поезията на Т. С. Елиът. Накрая отбелязва известно завръщане в епохата на постмодернизма, видимо в романа „Момичето на френския лейтенант“ от Джон Фаулз.

След тази шеметна одисея идва теоретична част, в която Игов очертава критическата рамка на изследването си. Без изненада тук отриваме дискусия върху основополагащото изследване на паратекста на Жерар Женет от 1987 година, издадено на български език под заглавието „Прагове“. Игов влиза в уважителна и продуктивна дискусия с текста на Женет, като успява да надгради неговата концепция за функциите на епиграфа със собствен теоретичен модел. Този модел отчита двойствения характер на този паратекстуален елемент и разграничава две основни направления, към които гравитира неговата функция – тя сочи или по-скоро към нещо вътре в основния текст и така допринася за неговото тълкуване, или по-скоро навън към връзката с чуждия текст, от който произлиза. Игов дава на тези две направления кратките имена „ключ“ и „знаме“, и ги свързва условно с практиките съответно на близкото четене (close reading) и все по-актуалното напоследък – далечно четене (distant reading), т.е. количествени

изследвания върху интертекстуалните връзки между големи корпуси от много художествени текстове.

Следват две аналитични глави, в които Игов прилага описания теоретичен модел върху избрани казуси отново от англоезичната литературна традиция, този път подредени в тематична, а не хронологична, последователност. Всяка от тях изследва детайлно примери за „ключове“ – от творчеството на Т. С. Елиът, Мери Шели, Самюъл Тейлър Колридж, и „знамена“ – при Уолтър Скот, Ърнест Даусън, Лорънс Даръл, Джон Фаулз, У. Х. Одън. Внимателният прочит и ерудицията на дискусиите тук са впечатляващи. Специално внимание заслужава също намереният пример за произведение, чиито смисъл е труден, или дори невъзможен, за разбиране, без да се вземе предвид неговият епиграф – стихотворението „Наемен убиец“ на Чарлз Томлинсън.

Едно изследване върху поетиката на епиграфа, основаващо се върху само една национална литература, спокойно би могло да спре дотук, но откривателското любопитство на Игов го отвежда пред нов хоризонт – да направи паралел с българската литературна традиция. Той започва тази глава с още по-внушителна амбиция, повлияна от работата на Франко Морети – да си представи широкомащабно изследване, подсилено от съвременните технологии за обработване на големи бази, добре структурирани данни от различни литератури, което да проследи разпространението на епиграфа като явление в еволюцията на световната литература, както и да отчете идиосинкратичните изменения, които тази глобална тенденция претърпява при взаимодействие със съответните локални фактори.

На този фон паралелът със ситуацията на епиграфа в българската литература придобива формата на пилотно микроизследване. Все пак тук Игов се връща към удоволствието от почти художествения откривателски разказ. Проследява употребите на епиграфа, основно като „знаме“, от Христо Ботев, Йоаким Груев, Стоян Михайловски и Иван Вазов. Маркира стилизацията на мотиви от българския народен фолклор в епиграфи при Гео Милев, Йордан Йовков, Димитър Талев и Антон Дончев. Коментира съвременната, постмодерна, интертекстуална и автотекстуална игра при Георги Господинов. Особено ясно в тази част се откроява стремежът на Игов да посочи колкото се може повече пътища за по-нататъшни изследвания върху проблемите на епиграфа и паратекста – в българския контекст и изобщо.

На финала, връщайки се обратно там, откъдето започнах, искам да споделя, че след като прочетох „Знамена и ключове“, ще ми е много трудно да подмина който и да е епиграф, без да се опитам да разбера повече за него, да определя функцията му, да проследя интертекстуалните или семиотичните възможности за интерпретация, които предлага. Дори изпитвам своеобразен Баадер-Майнхоф ефект – спомням си с неудобство за всички епиграфи, които съм игнорирал през годините. С известен ужас дори се сещам, че в единствената си издадена академична книга, някак напълно неосъзнато, интуитивно и вероятно напълно неадекватно, съм използвал епиграф – и то не само един, а преди всяка глава. Накратко казано, изследването на Ангел Йгов ще промени мирогледа ви. Ето, предупредих ви!